

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 146 2025

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word via tidskriftens Publicera-sida: <https://publicera.kb.se/samlaren/about/submissions>. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Artiklarna i nästa årgång av *Samlaren* kommer att publiceras löpande online, allt eftersom de accepteras. De artiklar som publiceras före december 2026 kommer att ingå i *Samlaren* 2026. Sista inlämningsdag för recensioner är 1 september 2026. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <https://publicera.kb.se/samlaren/index>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften. Tidigare årgångar av tidskriften finner man här: <https://svelitt.se/samlaren/browse.html>.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–45–2

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2026

drömmaren Sally och hennes misslyckade klassresa från torparliv som ogift mor till äktenskap med den snälle men tråkiga storbonden. Så även sammanfogandet av det motiviska släktskapet mellan Sallys son Bruno, som försörjer sig som gigolo i Paris, Lo-Johanssons prostituerade Marta i *Kungsgatan* och en sentida genklang i Per Hagmans *Vänner för livet* genom den sköra relationen mellan den fattiga arbetarkillen Erik och överklasskvinnan Sophie, som båda säljer sina kroppar i eskorttjänster. Det är en smärtans konfliktlinje som skär genom decennierna, över klass- och könsgränser.

Den kanonkritiska ansats som följer med framlyftandet av klass och kön faller mest lyckosamt på plats med avståndet i tid till de två första perioderna, 1910-talet och 1930-talet.

Här nyttjar Brödje skickligt skiftningarna i synen på de olika författarskapen mellan den i de olika samtidernas mer närliggande litteraturhistorieskrivningen och den nutida, liksom i litteraturvetenskapens mer djupgående perspektiv. Det är en ofta fastslagen insikt att de författare och verk som på sin tid gav störst avtryck i kritik och debatt inte självklart är de som ter sig mest inflytelserika i ett retrospektiv – eller ens längre finns med i bilden. Inte desto mindre är frågan viktig att låta stå. Det gör Brödje, först i en respektfull exposé över ett antal främst feministiska litteraturforskarens kanonkritiska studier, som Anna Williams och Gunilla Domellöf. Klassperspektivet i kanondiskussionen exemplifieras bland annat av Lars Furulands och Johan Svedjedals tongivande forskning liksom av Åsa Arpings senare legering av båda perspektiven i *Att göra klass. Nedslag i svensk samtidsprosa* (2022). Till dessa läggs även Beverly Skeggs ofta anlitade teorier om begreppet ”respektabilitet” som vattendelare i klassamhället.

Minst lika viktigt för att synliggöra litteraturforskningens fortsatta behov av en kanonkritisk diskussion vilar i själva urvalet av romaner och författare. I det sekellånga perspektivet blir det skärande klart att flera av författarna mer eller mindre sjunkit in i den historiska glömskan – eller åtminstone försvunnit ut i litteraturforskningens marginaler. Vem pratar exempelvis längre om Olle Hedberg? Annat än möjligen som *minor classic*? Ändå var han från trettioalet och framåt en av de mest lästa borgerliga romanförfattarna, lika produktiv som populär, tillika med den status som tillkom honom som ledamot i Svenska Akademien. Skingrandet av denna olyckliga glömska som utarmar vår kulturella självförståelse är skäl nog att applådera

Catrine Brödjes bidrag till den svenska romanhistorieskrivningen.

Den fråga som sist kvarstår är dock kärleken – och dess förmodat minerade fält, som givit boken sin titel, liksom slutkapitlet. Här önskar man att Brödje verkligen hade vågat fullfölja det löfte om farlighet som vilar i en sådan tankebild. Det explosiva, livshotande, riskfyllda. Men hon närmar sig faran genom att backa bort från den, snarare än att själv ta risken att beträda fältet som minröjare. Den distanserade karakteristiken av ”alternativa samlvnadsformer” återkommer men dechiffreras inte heller här, vilket får åtminstone mina litterära detektorer att ge fullt utslag. Och nog är väl konstaterandet att romanerna sammantaget visar att det är svårt att få ihop yrkesarbete, kärlek och äktenskap, då som nu, tämligenamt – givet den polyfoni som de tolv författarrösterna representerar.

Oaktat dessa invändningar framstår Catrine Brödjes bok som en gedigen forskningsinsats, som öppnar pärmarna för en alltför sällan uppmärksamtradition av svenska samtidsromaner, där kärleken blir den brännpunkt som ömsom löder samman, ömsom slår itu kön och klass i ständigt nya mönster och sprickbildningar.

Annelie Bränström-Öhman

Den akademiske Tegnér. Red. Olle Ferm, Bo Lindberg, Gunhild Vidén. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien konferenser 114, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien. Stockholm 2025.

De senaste decennierna har visat ett välkommet intresse för den nylatinska kulturen i allmänhet och dess roll vid universiteten i synnerhet. Framförallt har man uppmärksammat den latinska dissertationen, denna avlägsna förfader till dagens avhandlingar, som en intressant genre i egen rätt. Åtskilliga av dessa har också tacknämligt getts ut med parallellöversättning, och på så vis gjort det lätt för läsare med rostigt eller obefintligt latin att få en inblick i denna efemära men viktiga textalstring, utan vilken det svenska intellektuella livet 16–1800 måste te sig obegripligt fattigt. Det tidigmoderna Sverige var helt enkelt ett tvåspråkigt samhälle, och denna tvåspråkighet skulle följa med längre än vad man kan tro.

Antologin *Den akademiske Tegnér* (resultatet av en konferens vid Vitterhetsakademien 2023) drar

nytta av dessa nya perspektiv men riktar in det specifikt på Esaias Tegnér, vars akademiska verksamhet äger rum under vad man betraktat som den äldre humanistiska latinkulturens svanesång. Skillnaden gentemot det som komma skulle rör inte bara valet av språk, utan hänger också samman med synen på universitetets roll och de enskilda disciplinernas ställning som vetenskaper med syfte att producera ny och säker kunskap, snarare än att besitta, förmedla och applicera den. Tegnérns insatser på detta område har visserligen berörts tidigare i forskningen men inte sällan värderats lågt utifrån en senare tids fördomar. Utöver den förändrade synen på forskning kan nämnas den implicita uppvärderingen av folkspråket som ligger till grund för den nationella litteraturhistorien alltsedan romantiken, och en från samma tid ärvd motsättning mellan det individuella uttrycket och retoriken. Det är därför välkommet med en antologi som tar ett helhetsgrepp på Tegnérns akademiska verksamhet och snarare betraktar honom som en aktör inom ett system än som ett solitärt geni. För den sakens skull har vi dock inte att göra med marginell biografica utan tydlig koppling till hans poetiska författarskap. Dissertationerna var inte bara ett sätt demonstrera vetande utan också övningar i konsten att uttrycka sig; i de fall de handlade om översättningar var de en skola i poesi. Och även om graden av personlig övertygelse säkerligen varierade vid denna tids dissertationer har Tegnérns val av ämnen och ståndpunkter ofta motsvarigheter i hans dikter, på samma sätt som hans tankar i offentliga tal inte sällan finner vägen dit.

De två första texterna, av Bo Lindberg och Hans Helander, ramar in antologin genom att sätta in Tegnér i ett universitets- och språkhistoriskt sammanhang. Bo Lindberg ger en överblick över latinkulturen vid de svenska universiteten och preciserar Tegnérns relation till den nyhumanistiska rörelsen och de klassiska språken överhuvud. Hans Helander går närmare in på arten av Tegnérns latin och identifierar dess stilistiska särdrag. Helander berör också en intressant "asylfunktion" hos Tegnérns latin, det vill säga att romarspråket tillät mer vågade tankar att uttryckas än på folkspråket. Det helhjärtade försvar för framsteget och partiella försvar för franska revolutionen och Napoleon som Tegnér gav uttryck för vid 1802 års magisterfrågor kan ses som ett exempel på detta.

De fem följande texterna tar sin direkta utgångspunkt i någon specifik av Tegnérns specifika akademiska texter och sätter in dem i deras idéhistoriska

kontext och i ljuset av författarskapet i stort. Olle Ferm ägnar Tegnérns dissertation om skrattets orsaker en detaljerad undersökning och drar ut linjerna till brittiska common sense-filosofier och till Kant såväl som bakåt till det klassiskt antika sammanhanget. Bo Lindberg granskar Tegnérns två så kallade magisterfrågor, den retoriska övning som bestod i att svara nekande eller jakande på en i förhand uppsatt fråga. Särskilt den första av dessa – om huruvida framsteget skulle fortsätta under det nya seklet – är intressant som en inblick i den unge Tegnérns tänkande, även om graden av personligt allvar inte var självklar i detta slags övningar. Intressant är också Lindbergs påpekande att den latinska texten för 1808 års frågor är längre än den svenska version som också bevarats. Då latin i allmänhet behövs färre tecken för att förmedla information kan det sägas vittna om den latinska retorikens större krav på utsmyckning. I nästa kapitel behandlar Erik Zillén Tegnérns dissertation om den aisopiska fabeln från 1802, ett konstnärligt ämne som åtminstone i princip borde kunna rymma intressanta kopplingar till det egna skapandet. Den korta dissertationen placeras här in i fabelpoetikens långa tradition och dess enskilda resonemang relateras med precision till auktoriteter i samtiden. Skrev då Tegnér fabler? Genrens huvudsakliga frånvaro kan sägas vittna om fabelns kris vid början av 1800-talet, även om den undanskymda dikten "Lärkan och kalkonen" kan räknas till denna tradition. Däremot berörs inte ett mer bekant nummer, "Svanen och fjälltrasten", vars närhet till djurfabeln tycks lika uppenbar som svårbestämd, och som nog hade varit bra att få utredd i detta sammanhang.

Henrik Lagerlund ger en noggrann filosofihistorisk analys av Tegnérns tänkande och placerar in honom i den speciella situation som rådde under den sena gustavianismens järnår, då Kant ofta sågs som en farlig tänkare. I någon mån kan Lagerlund också modifiera den gängse bilden av Tegnér som en skeptiker och kritiker mot filosofiska systembyggen, åtminstone om man tar fasta på hans akademiska verksamhet snarare än hans självframställning i brev och liknande. Just denna skillnad mellan den akademiska rollen och författarrollen kan för övrigt sägas motivera antologin som helhet. En liknande slutsats når Sten Hidal i sin granskning av Tegnérns enda bidrag till teologin, den dissertation över gnosticismen som han författade i samband med sin pastorexamen. Dess resultat bedöms som förhållandevis hållbara, trots dåtidens nästan obefintliga forskningsläge. Den visar också att Tegnér var betydligt mer välbevandrad i teologin – en ve-

tenskapsgren han ofta uttryckte sig förminskande om – än han ger sken av i andra sammanhang.

En av de tyngre pjäserna är Susanna Akujärvis text om dissertationsöversättningarna. Här zoomar vi ut från det omedelbara biografiska sammanhanget och får en mer institutionsinriktad förståelse av universitetet vid denna tidpunkt, med stöd i tabeller och grafer. Denna verksamhet är intressant inte bara som ett moment i svensk översättningshistoria, utan också genom att den visar att gränsen mellan akademisk och litterär verksamhet inte drogs riktigt på samma sätt som under senare tider: dissertationsöversättningarna demonstrerade kunskap om källspråket men kanske i än högre grad förmågan att uttrycka sig på målspråket. Monika Asztalos jämför i sitt bidrag de svenska och de latinska avfattningarna av Tegnér's föredrag om Platon och poesin. Här noterar hon en ganska stor skillnad mellan de två versionerna, och fördjupar iakttagelsen med intressanta observationer om valören hos de latinska ordvalen (*ludere, ludus*) och deras intertextuella sammanhang i den latinska poesin. Martina Björk tar sig an frågan om Tegnér's förhållande till den romerska litteraturen: hans uppfattning av den (särskilt i förhållande till den grekiska) och hans återbruk av den. Det negativa resultatet känns bekant: vi har ju ofta känslan av att det finns något "klassiskt" över den tagnér'ska dikten men den innehåller ganska lite av påvisbar intertextualitet. En för forskningen otillfredsställande idealistisk slutsats tränger sig på: att Tegnér helt i enlighet med den nyhumanistiska synen omsatt den klassiska bildningen i originella skapelser.

Även Christina Svenssons bidrag rör sig bort från den akademiska arenan, genom att granska frågan om Tegnér och skrattet inte utifrån 1802 års dissertation utan utifrån hans litterära alster och deras relationer till idéer som låg i tiden. Slutsatserna om Tegnér's eventuella relation till den romantiska humorn/ironin i dess mer teoretiska form blir ganska vaga, även om Byrons roll vad gäller utkastet till Helgonbacken är upplysande. I ett utförligt bidrag vill Olle Ferm precisera Tegnér's förhållande till upplysningen genom att systematiskt jämföra flera av hans insatser som offentlig talare med den franska nationalförsamlingens *Deklaration om människans och medborgarens rättigheter* av år 1789. Här finns – åtminstone fram till 1824 – en tämligen stor överensstämmelse med grundbultarna i denna deklARATION. Obelyst blir dock Tegnér's 1830- och 40-tal, som utan att helt innebära en övergång till ett annat tanke-system ändå prä-

las av ett tilltagande missnöje med den faktiskt existerande liberala opinionen. Slutligen ger Barbro Wallgren Hemlin en detaljerad genomgång av Tegnér's verksamhet som kyrklig talare, med avseende både på talens utformning som texter och Tegnér's förmåga att anpassa sin framställning till den aktuella situationen.

Som ofta är fallet med detta slags publikationer varierar bidragen vad gäller graden av generalitet och utförlighet: vissa hade kunnat stå på egna ben som fristående vetenskapliga artiklar medan andra ger mer av översiktsperspektiv. Som genomgången ovan ger vid handen varierar även den snävhet med vilken de sluter sig till huvudtemat för antologin; särskilt mot slutet av boken får bidragen en lösare anknytning till Tegnér som akademiker. Även om de enskilda texterna kan vara intressanta och läsvärda som tillskott till Tegnér-forskningen tycks mig antologin ge sitt viktigaste bidrag då den förmår oss att se honom som en bland många aktörer i dåtidens universitet. Då kompletteras bilden av Tegnér samtidigt som vi får en bättre förståelse för strukturella drag i dåtidens kultur.

Betraktar man det dåtida Sveriges intellektuella och kulturella liv som ett ekosystem av institutioner, traditioner, språk, arenor och publik, företter det en intressant paradox. Under Tegnér's tid kan den svenska litteraturen sägas övergå till vad Alexander Beecroft (*An Ecology of World Literature*, 2015) kallar en *nationallitterär ekologi*, i vilken språk, nation och kultur knyts tätare samman och där den huvudsakliga spridningen av litteratur sker på bredden inom en folkspråklig publik, snarare än i elitistiskt kosmopolitiska gemenskaper som den tidigare latinspråkiga *res publica literaria*. Med sin nationella tematik och sitt intresse för det fornordiska var Tegnér själv en pådrivande kraft för detta systemskifte. Samtidigt var det just under hans tid i Lund som latinet upplevde ett visst uppsving. När Achatius Kahl publicerade sina minnen av *Tegnér och hans samtida i Lund* (1851, 1868) behandlade han snarare denna tid som en "klassicitetens" guldålder följt av en nedgång än som den nationella litteraturens genombrott. Carl Georg Brunius, grek-professorn som senare blev en berömd kyrkoarkitekt, skrev 1822 en längre latinsk dikt om de nordiska gudarna, som i själva motsättningen mellan form och innehåll kan tyckas ge uttryck för denna märkliga situation. Man bör heller inte glömma att Tegnér själv flera gånger översattes till latin som del av en dissertationsövning, något som Susanna Akujärvi (s. 103) kort påminner oss om. Denna

komplikerade bild ryms sällan i den allmänna beskrivningen av Sveriges litteraturhistoria i allmänhet, vilken ofta på ett artificiellt sätt avskiljer texter skrivna på latin och berättar en historia om litteraturen skriven på svenska, i den mån man inte dagtingar med principerna och inkluderar vissa särskilt viktiga hedersgäster (Emmanuel Swedenborg eller Carl von Linné). Den brukar heller inte få färga beskrivningen av det romantiska tidevarvet specifikt, vars principer skulle segra och bilda utgångspunkter för litteraturhistorieskrivningen. Även om man har den distinkta känslan att mycket återstår att uträtta, har vår förståelse av denna dubbelhet väsentligen utökats med denna antologi. Överhuvudtaget ger den ett gott exempel på hur perspektiv från nylatinska studier bör samverka med den allmänna utforskningen av Sveriges litteratur och historia – och detta alltså inte bara vad gäller 1600-talet, utan en bra bit in i moderniteten.

Alfred Sjödin

Henrik Edgren, *En kungsådra för nationens samhörighet: Läsebok för folkskolan i det sena 1800- och tidiga 1900-talets skola och samhälle*. Nordic Academic Press. Lund 2024.

Läsebok för folkskolan (1868) är central både i den allmänna litteraturens historia och i barnlitteraturens egen historia. Att den valdes ut som en av titlarna i den kulturkanon som nyligen presenterades av Lars Trägårdh antyder dess betydelse för det svenska kulturarvet. Den andra hälften av 1800-talet är en historisk epok som styr Sverige mot en demokratisk samhällsordning – en period av modernisering och liberalisering med ett ökat krav på folkbildning. Läsebokens tillkomst, innehållet och de många debatter som den blev orsak till, säger oss en hel del om synen på litteraturens funktion vid denna tid.

I sin studie *En kungsådra för nationens samhörighet* poängterar historikern och utbildningssociologen Henrik Edgren att *Läsebok för folkskolan* skulle likrikta, forma och utbilda Sveriges innevånare i en tid med stora sociala, ekonomiska och politiska utmaningar. Det är en period då Sverige, med Edgrens egna ord, förvandlas från ett "undersåtesamhälle" till ett "medborgarsamhälle", det vill säga från ett "patriarkalt och agrart" samhälle till ett "industrialiserat, folk rörelsebaserat, individuellt, mer demokratiskt och kapitalistiskt civilsam-

hälle" (s. 14). Utgångspunkten för sin bok har han enligt egen utsago fått av professorerna Torkel Jansson och Lars Furuland, som båda inom var sitt fält poängterat hur angeläget det är med en undersökning som behandlar *Läsebok för folkskolan* i relation till denna specifika samhällsomvandling. Edgrens övergripande syfte är följaktligen att visa och förklara hur läseboken användes som ett "bildningsverktyg" av både statliga och icke-statliga aktörer (s. 25). Det handlar alltså om att spåra och återskapa textens funktion i olika sammanhang.

Den stora förtjänsten med Edgrens utgångspunkt är att han lyckas hålla flera olika uppfattningar om barnlitteraturens funktion i siktet samtidigt. Dels vad jag själv, med inspiration från John Walls *Ethics in the Light of Childhood* (2011), skulle vilja benämna en estetisk uppifrån-och-ner-funktion, som ser läseboken som ett maktens verktyg. I detta perspektiv har läseboken en disciplinerande uppgift och förkroppsligar de maktägandes vilja att fostra folkskoleeleverna till undersåtar i en värdekonservativ, nationell ödesgemenskap. Dels vad jag skulle vilja kalla en estetisk utvecklingsfunktion, som ser läseboken som ett led i det modernitetsprojekt som ska ge landets alla barn, oavsett klasstillhörighet, de kunskaper och värderingar som förväntas genomsyra den nya, liberala samhällsordningen. Läseboken tilldelas med andra ord även en reformpedagogisk uppgift. Med en ny barncentrerad pedagogik skulle den hjälpa till att förverkliga ett mer demokratiskt och mindre auktoritärt samhälle genom barnen.

Med risk för att bli lite fyrkantig kan Edgrens analys sammanfattas med att den första utgåvan av *Läsebok för folkskolan* från 1868 håller fast vid en uppifrån-och-ned-funktion, medan den grundligt omarbetade nionde utgåvan från 1893 lutar mot utvecklingsfunktionen. Generellt balanserar en enskild barnbok ofta mellan båda dessa funktioner, men med olika tyngdpunkt och inte sällan i kombination med en tredje uppgift som kan benämnas nerifrån-och-upp-funktionen. Denna romantiskt orienterade uppgift hos barnboken framhäver barnlitteraturens förmåga att bejaka och ge näring åt barnets förment naturliga förmågor, såsom fantasi, lekfullhet och känsla. Litteraturhistoriskt materialiseras denna funktion av det stora intresset för sagor runt sekelskiftet 1900, även om den får sin mest pregnanta formulering i samband Zacharias Topelius utgivning av flerbandsverket *Läsning för barn* under den andra hälften av 1860-talet. Edgren använder inte dessa distinktioner mellan barnlitte-